

Pallai Károly Sándor

JEGYZETEK A POLINÉZIAI IRODALOM TÖRTÉNETÉHEZ

Tahitiról leggyakrabban romantikus klisék, sztereotípiák jutnak eszünkbe. Többnyire Gauguin, Pierre Loti, James Cook nevét, a képeslapokon és utazási prospektusokban megjelenő türkiz tengereket és paradicsomi tájakat társítjuk hozzá. Esetleg olyan, a tahitiból számos más nyelvbe átvett szavak juthatnak eszünkbe, mint a tabu vagy a tetoválás. A valóság azonban ennél jóval összetettebb, árnyaltabb képet mutat történelmi, kulturális, irodalmi téren egyaránt.

Óceánia jelentősen különbözik minden más kontinentstől: a viszonylag kis kiterjedésű szigeteket majd 200 millió négyzetkilométernyi óceán veszi körül, a szigetek és szigetcsoportok között jelentősek a távolságok. Az identitás és az irodalom esetében is meghatározó tényezők a szigetekre, szigetvilágokra jellemző természeti adottságok.

Tahiti a Társaság-szigetek legismertebb tagja, mely négy másik szigetcsoporttal együtt alkotja a több mint 4000 négyzetkilométer kiterjedésű Francia Polinéziát. Franciaország tengerentúli területéről van szó, mely a Csendes-óceán déli részén található, több ezer kilométerre minden szárazföldtől. Tahiti és a mai Francia Polinézia kapcsolódása az európai történelemhez közel fél évezredes múltra tekint vissza. Az első európai felfedező, Magellán után (1521) hosszú idő telt el, mire ismét rátaláltak Polinézia szigeteire (KOCH, 2003. 254-264. pp.). Samuel Wallisnak tulajdonítjuk Tahiti felfedezését (1767), akit hamarosan Bougainville és Cook követett (LAL-FORTUNE 2000. 158-161. pp.). Az angol protestáns hittérítők már a 18. század utolsó éveiben letelepedtek a szigeten. Őket 1830 körül követték a francia katolikus misszionáriusok. Az európaiaknak döntő szerepe volt a későbbi Pomare-dinasztia hatalomra kerülésében és megerősödésében. A francia államapparátus kiépülése az 1840-es évektől felgyorsult és IV. Pomare királynő 1843-ban elfogadta a francia protektorátust. Fia, V. Pomare 1880-ban engedte át Franciaországnak Tahitit, melyet rövid időn belül követett a többi szigetcsoport (WARDI, 1998. 164-174. pp.).

Az irodalom korai kiemelkedő alakjainak újrafelfedezése és a kortársak írásainak nemzetközi szinten is hozzáférhető módon történő megjelentetése a *Littérama'ohi* című folyóirat elindításának köszönhető, melynek alapító szerkesztői és szerzői azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy a polinéziai irodalom bekerüljön a nemzetközi körforgásba és megismertessék a világgal Francia Polinézia és Óceánia irodalmainak sokszínűségét az identitás és a társadalmat foglalkoztató

legjelentősebb kérdések elemzésével. Az alapítók mára egész Óceánia irodalmának kiemelkedő alakjaivá váltak (Patrick Amaru, Rai Chaze, Flora Devatine, Danièle-Tao'ahere Helme, Marie-Claude Teissier-Landgraf, Jimmy M. Ly, Chantal T. Spitz).

A modern tahiti irodalom előfutárának tekinthetjük Ari'itaimai-t (1821-1897). Ari'itaimai, más néven Ari'ioehau a Tati a paparai törzsfőnök lánya, a Teva klán feje volt, akit II. Pömare király felesége örökre fogadott, és együtt nevelt 'Aimata hercegnővel, a később IV. Pömare néven uralkodó Vahine-o-Punuatera'itua királynővel (MARTIN, 2005. 74-83. pp.; LAMB-SMITH-THOMAS, 2000. 317-326. pp.). Kedvéért 1842-ben néhány napra felfüggesztik a korábbi rendelkezést, mely tiltotta Tahiti népe és a külföldiek közötti házasságot (SCARR, 2013. 121-123. pp.). Férje a zsidó származású angol kereskedő, Alexander Salmon lett, IV. Pömare majdani titkára (KIRK, 2012. 138-148. pp.). Ari'itaimai emlékiratai a mitológiai kezdetekből kiindulva, a genealógiák, szokások és a hatalmi szerkezet bemutatásán át a gyarmatosítás előtti történelem rekonstrukciójáig, a 19. század történelmi eseményeinek tárgyalásáig sok lényeges részletre kitér és ez a gyarmatosítás utáni modern időszak első, irodalmi értéket is képviselő írott alkotása.

A 20. és 21. század legismertebb, nemzetközileg is kiemelkedő írói és költői számára Ernest Salmon (1888-1961) a modern tahiti irodalom atyja. Anyja Marau Ta'aroa (Johanna Marau Ta'aroa a Tepau Salmon, Marautaaroa i Tahiti, 1860-1934), az utolsó tahiti királynő, az 1767-ben az első európaiakat fogadó Pura királynő leszármazottja. Ernest tanulmányait az Egyesült Államokban végezte. Az első világháború kitörésekor hazautazott és önkéntesként csatlakozott a sereghez. Életét aztán a francia gyarmatokon töltötte tisztviselőként. Irodalmi szempontból azért megkerülhetetlen a neve, mert 1919-ben írt kötete az első tahiti költő által írt munka. A francia nyelvű szövegekben megjelennek a háború viszonyosságai, ám ennél sokkal lényegesebb, hogy tahiti nyelvű szavak, földrajzi nevek, a polinéziai hitvilág és mitológia egyes alakjai is helyet kapnak a versekben (SALMON, 2013. 12-68. pp.). Ernest Salmon a kéziratot számos francia kiadónak juttatta el, ám minden esetben elutasító választ kapott. A kiadókkal való levelezést is tartalmazó kötet 2013-ban jelent meg. Az írásokból az első tahiti ars poetica bontakozik ki, mely amellettt érvel, hogy mindenképp szükséges a hagyományos francia versformáktól való eltérés, hiszen az



általára ábrázolni kívánt képeket, színeket és hangokat csak egy rugalmas, páfrányokhoz hasonlíthatóan lágú és lassú ritmusú, helyenként a növények természetes alakja szerinti töréseket követő szöveg képes visszaadni (SALMON: I.m. 11. p.).

Taaria Teinaore Walker (Pare, 1930) Rurutu szigetének szülöttje. Ápolónőként dolgozik, majd több helyi kulturális szervezetet alapít. A hagyományos kézművesség mestere. Irodalomtörténeti, kulturális szempontból is lényeges *Rurutu, egy ausztrál sziget jövőjének emlékei* című könyve (1999). A korábban az avai'a papok által megénekelte és az ősök által szájhagyomány révén továbbadott történetek kerülnek leírásra a műben. Megismerhetjük a Rurutu népét alkotó klánok, a szent helyek és az ősök számára lakóhelyként szolgáló barlangok, valamint a bálnavadászat történetét, a legendákat és ünnepeket, az élet különböző területeihez kapcsolódó hagyományokat, a hitvilág és a tárgyi folklór elemeit (WALKER, 1999). A könyv párbeszéd, regény jellegű és önéletrajzi, számos irodalmi értéket hordozó szöveggel, melyek az identitás legalapvetőbb kérdéseivel foglalkoznak, azzal, hogy mit jelent polinéziának lenni, hogy a származás, a születés és a szokások hogyan épülnek egymásra.

A tahiti nyelvű költészet úttörője Henri Hiro (1944-1990). Rendezőként, dramaturgként, költőként és politikai aktivistaként legfőbb célja a polinézi identitás gyökereinek feltárása volt. Színdarabjai és költeményei révén arra kívánta felhívni a figyelmet, hogy a kultúra és a hagyományok (újra) megismerése elengedhetetlen részét képezik a kulturális és történeti önazonosság megtalálásának, elmélyítésének. *Pehepehe i ta'u nūnaa (Költői üzenet)* című művében megtaláljuk az anyaföldhöz, a hazához és a természethez való organikus kötődés képeit, a hagyományokat és kultúrtörténeti elemeket, az igaz hazafi látomásos költészetét a társadalom jövőjével kapcsolatban.

Az első Francia Polinéziában születő regény szerzője Chantal T. Spitz (1954). Az 1991-ben megjelent *Eltiport álmok szigete* naplórészletekkel és versekkel átszőtt alkotás, melyben az önéletrajzi vonatkozások mellett helyet kap a politika, a francia atomrobbantások, a Polinézia jövőjével foglalkozó számos kérdés. Már ebben az első művében is megjelenik a kérlelhetetlen, maró kritikai hangvétel, mellyel a társadalom számára legégetőbb kérdésekben rendíthetetlenül foglal állást és örökösösen lázadó ellenpontot képviselve fejt ki véleményét (SPITZ, 2007). Jelenleg ő a *Littérama'ohi* folyóirat igazgatója. Számos regénye, nemzetközi folyóiratokban publikált írása jelent meg. Könyvfesztiválok és konferenciák állandó meghívottja.

Marie-Claude Teissier Landgraf (1939) számos nyelv, köztük több óceániai nyelv ismerője. Nemzetközi szervezeteknek dolgozva Óceánia jelentős részét beutazta, novelláin és önéletrajzi írásain keresztül a kulturális sokféleség és a tolerancia legfőbb kérdéseire hívja fel a figyelmet.

Jimmy Ly (1941) kínai származású polinézi író. Franciaországi tanulmányai után Tahitira visszatérve kezd identitással, a polinéziai kínaiak történetével, kultúrájával foglalkozni. Önéletrajzait nosztalgikus, humoros hangvétel jellemzi.

A mára világhírűvé vált generáció egyik legmeghatározóbb tagja Flora Aurima Devatine (1942). Könyveiben, írásaiban a legfőbb hangsúlyt a sok évszázados szóbeli hagyományokra, a generációkon át szájról szájra átadott kulturális örökségre fekteti. A Tahiti Akadémia alapító tagja, aki tahiti nyelvű művei mellett a franciául írt szövegeit is úgy ritmizálja, hajlítja, hogy az anyanyelvének jellegzetességeit tükrözze. Minden tavasszal Magyarországra látogat előadásokat tartani és könyvadománnyal támogatni az ELTE-n létrehozott óceániai dokumentációs központot.

Louise Peltzer (1946) volt kulturális miniszter, egyetemi professzor, kutató. A tahiti nyelvvél, oktatással, történelemmel foglalkozó művei mellett költőként és íróként is jelentetett meg könyveket tahiti és francia nyelven egyaránt. Mivel fejlődését, alkotói kiteljesedését leginkább

a szájhagyomány révén átörökített évezredes kultúra határozta meg, főként a beszélt és az írott irodalom közti átmenet foglalkoztatja, ez írásainak központi motívuma.

Rai Chaze (1950) novellák, verseskötetek, mesekönyvek szerzője, aki gyakran foglalkozik a történelemmel, a természettel, a társadalom jövőjével.

Jean-Marc Tera'ituatini Pambrun (1953-2011) rendkívül termékeny mesélő, költő, esszéista, dramaturg volt, aki sikeresen kombinálta a múzeumigazgatást, az újságírást, a kutatást és tanítást az irodalmi alkotással. Novelláiban, költeményeiben, színdarabjaiban a kulturális örökség elemeit szervesen illesztette a modern költőiség környezetébe, kiegészítve mindezt gondolati szabadságából származó állásfoglalásokkal, kérlelhetetlenül kritikus kérdéssel.

Patrick Araia Amaru az egyik legjelentősebb kortárs költő, dramaturg, a különböző polinéziai nyelvek és kultúrák szakértője. A minden évben megrendezésre kerülő legnagyobb kulturális fesztiválon, a Heiva-n számtalanszor nyertek díjat tahiti nyelvű darabjai. Francia nyelven is jelent meg kötete. Írása a tradicionális hitvilág, a polinéziai mitológia, a legendák és a kultúra más lényeges elemei köré szerveződik.

A fiatal generáció tagjai keresik útjukat. Igyekeznek a nagy elődök nyomát követve megtalálni saját hangjukat és választ adni az aktuális társadalmi kérdésekre, korunk problémáira. Az 1960-80-as években született generáció kiemelkedő képviselői: Célestine Hitiura Vaite (1966), Valérie Gobrait (1967), Moetai Brotherson (1969), Philippe Temauirari Neuffer (1971), Stéphanie Ari'irau Richard (1972), Titaua Peu, Nathalie Heirani Salmon-Hudry (1983). Műveiket számos nyelvre lefordítják és világszerte neves egyetemeken tanítják.

A vázlatos áttekintés után összegzésként elmondhatjuk, hogy fontos a homogenizáló, egységesítő és egyszerűsítő nézőpont mellett figyelembe venni a Francia Polinézia területén kialakult beszélt, majd írott irodalom tematikai, nyelvi sokféleségét, rendkívüli gazdagságát, jellegzetességeit. Az írott irodalom igen rövid múltjához képest számos jelentős, nemzetközi érdeklődésre is számot tartó nagy mű született már és a fiatal költők, írók munkáit olvasva kijelenthetjük, hogy ígéretes jövő vár a polinéziai irodalomra.

Bibliográfia

KIRK, Robert W.: *Paradise Past: The Transformation of the South Pacific, 1520-1920*. McFarland. Jefferson, 2012.

KOCH, Peter O.: *To the Ends of the Earth: The Age of the European Explorers*. McFarland. Jefferson, 2003.

LAL, Brij V. – FORTUNE, Kate (szerk.): *The Pacific Islands: An Encyclopedia*. University of Hawai'i Press. Honolulu, 2000.

LAMB, Jonathan – SMITH, Vanessa – THOMAS, Nicholas (szerk.): *Exploration & Exchange: A South Seas Anthology, 1680-1900*. University of Chicago Press. Chicago, 2000.

MARTIN, Ronald E.: *The Languages of Difference: American Writers and Anthropologists reconfigure the primitive, 1878-1940*. Associated University Press. Cranbury, 2005.

SALMON, Ernest: *L'Île parfumée*. Littérama'ohi.

SCARR, Deryck: *A History of the Pacific Islands: Passages Through Tropical Time*. Routledge. New York, 2013.

SPITZ, Chantal: *L'île des rêves écrasés*. Au vent des îles. Pirae, 2007.

WALKER, Taaria: *Rurutu. Mémoires d'avenir d'une île australe*. Haere Pō. Papeete, 1999.

WARDI, Sémir Al: *Tahiti et la France: Le partage du pouvoir*. L'Harmattan. Párizs, 1998.